

УДК 336.131

Сердюк Т.В., Новохацька Л.В.

ДЕРЖАВНА ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ЯК ІНСТРУМЕНТ ВІДРОДЖЕННЯ СЕЛА

АНОТАЦІЯ

У статті проаналізовано місце державних інвестицій у джерелах фінансування сільської соціальної інфраструктури, визначено недоліки державної політики щодо розвитку соціальної інфраструктури сільських територій, розглянуто засоби вдосконалення наявної системи фінансового забезпечення сільської інфраструктури.

Ключові слова: соціальна інфраструктура сільських територій, інвестиції, складові інфраструктури, інвестиційна політика.

АННОТАЦИЯ

В статье проанализированы места государственных инвестиций в источниках финансирования сельской социальной инфраструктуры, определены недостатки государственной политики по развитию социальной инфраструктуры сельских территорий, рассмотрены средства совершенствования имеющейся системы финансового обеспечения сельской инфраструктуры.

Ключевые слова: социальная инфраструктура сельских территорий, инвестиции, составляющие инфраструктуры, инвестиционная политика.

ANNOTATION

This paper analyzes the place of public investment in sources of financing rural social infrastructure, identified shortcomings of government policy on the development of social infrastructure in rural areas, discussed means of improving existing system financial provision of rural infrastructure.

Keywords: social infrastructure of rural areas, investment, infrastructure components, investment policy.

Постановка проблеми. На початку реформ, після проголошення України суверенною державою, передбачалося створити умови для стабільного розвитку українського села шляхом ринкової трансформації АПК, реформування сільської соціальної інфраструктури. Однак, унаслідок непослідовних і суперечливих дій органів влади під час реформ, системної кризи в країні такі плани залишилися нереалізованими і ситуація в соціально-трудої сфері села загострилася.

На сьогодні інвестиційна діяльність в аграрній сфері спрямована переважно на: відтворення основних фондів, приріст матеріально-виробничих запасів, розвиток сільськогосподарського виробництва, забезпечення

енергетичними ресурсами, засобами захисту рослин і тварин, підвищення родючості ґрунтів, зберігання готової сільськогосподарської продукції та її реалізації на внутрішньому і зовнішньому ринках.

Проте подальший розвиток аграрного сектора економіки тісно пов'язаний з розв'язанням складних соціально-економічних проблем на селі, адже процеси реформування майнових та земельних відносин у цій сфері не принесли відчутних позитивних економічних результатів і навіть увійшли у суперечність із соціально-економічними очікуваннями сільського населення. Так, рівень добробуту сільського населення залишається низьким, продовжує зростати трудова міграція, посилюється розшарування за рівнем і умовами життя як між окремими категоріями сільського населення, так і між різними групами сільських поселень.

Дослідженнями інвестиційної політики в аграрному секторі займалися такі вчені: С. І. Богуцький, Є. А. Вдовиченко, Т. Ганслі, С. О. Гудзинський, Н. М. Живолуп, О. Ю. Єрмаков, А. Маршалл, П. Самуельсон, П.Т. Саблук, В. П. Рябоконт, І. В. Прокопа, В. В. Юрчишин, К. І. Якуба та ін. [1]. Разом з тим, незважаючи на значущість отриманих результатів, проблемам інвестування в соціальну інфраструктуру сільських поселень приділено недостатньо уваги й вони потребують окремого дослідження.

Позитивні зрушення в сільському господарстві, які розпочалися в 2000 р., поки не забезпечили належного поліпшення умов життєдіяльності сільського населення, майже не зростають реальні доходи селян, а основним джерелом їх сукупного доходу залишаються надходження від низькопродуктивної праці в приватних господарствах. Практично не відновлюється діяльність підприємств і закладів сфери обслуговування, припинилось оновлення матеріальної бази соціальної інфраструктури. Село перебуває у складних соціально-економічних умовах. Незадовільні умови праці та побуту створюють соціальну напруженість, негативно впливають на демографічну ситуацію, внаслідок чого спостерігається високий рівень депопуляції, село катастрофічно старіє. Це зумовлює актуальність дослідження сучасного стану соціально-економічного розвитку сільських територій з метою пошуку напрямів розв'язання проблем відродження села. Одним із інструментів відродження села варто розглядати державні інвестиції.

Метою статті є дослідження державної інвестиційної політики як інструменту відродження села на основі комплексного аналізу сучасного стану розвитку сільських територій України та опрацювання напрямів вирішення соціальних проблем на селі.

Виклад основного матеріалу. Україна, як аграрна держава, може бути економічно міцною і продовольчо забезпеченою лише за умови, якщо її село буде процвітаючим, а селянин - багатими і зацікавленими жити й працювати в ньому. Проте сучасне становище українського селянства сягнуло загрозливого рівня. Найгострішими проблемами на селі залишаються відсутність мотивації до праці, високий рівень безробіття, бідність сільського населення, трудова

міграція, занепад соціальної інфраструктури, припинення оновлення матеріальної бази, поглиблення соціально-демографічної ситуації, наростання темпів обезлюднення сіл. Відмирання населених пунктів зумовлені невизначеністю мешканців сільських територій у потребах, орієнтирах та напрямках соціально-економічного і культурного розвитку, низькою громадською активністю мешканців, розгубленістю та зневірою у спроможності вирішення проблем власними силами, низькою забезпеченістю об'єктами соціальної інфраструктури тощо.

Ще з 1990 року коефіцієнт природного приросту сільського населення залишається стабільно від'ємним і суттєво переважає цей показник міського населення. Максимальне значення коефіцієнта природного скорочення сільського населення спостерігалось у 2005 році, коли він становив 11,1 особи на тисячу осіб (рис.1) [1].

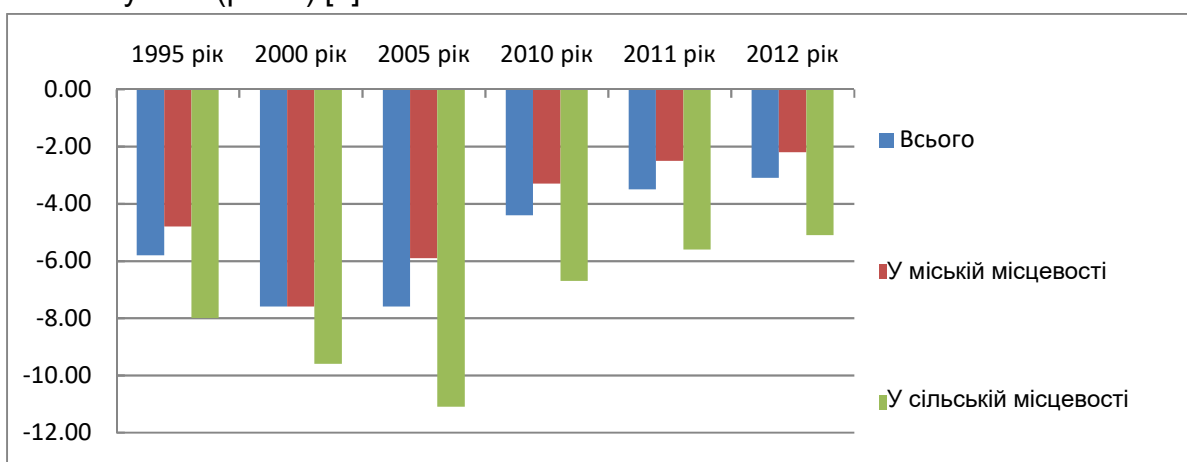

Рис.1. Коефіцієнт природного приросту населення на 1000 осіб

Починаючи з 1991 року чисельність сільського населення зменшилася на 2,5 млн осіб, а кількість сільських населених пунктів — на 348 одиниць. Разом з тим кількість сільських рад збільшилася на 1067 одиниць.

З майже 12 тис. територіальних громад більш як половина має чисельність жителів менш як 3 тис. осіб, з них 4809 громад — менш як 1 тис. осіб, а 1129 громад — менш як 500 осіб, у більшості з яких не утворено відповідно до законодавства виконавчих органів місцевих рад, відсутні бюджетні установи, комунальні підприємства тощо. Органи місцевого самоврядування таких громад фактично не можуть здійснювати надані їм законом повноваження.

Необхідність постійної фінансової підтримки малочисельних територіальних громад з використанням системи дотацій вирівнювання стримує розвиток малих міст та великих селищ.

Дотаційність 5419 місцевих бюджетів становить понад 70 відсотків, 483 територіальні громади на 90 відсотків утримуються за рахунок коштів державного бюджету.

Однією з причин невирішеності виробничих, соціально-культурних і побутових проблем, низької престижності праці на селі, посилення негативних

явищ у поселенській мережі взагалі є різке зменшення всіх видів фінансування на утримання та розбудову об'єктів соціальної інфраструктури.

Враховуючи визначення сільської соціальної інфраструктури, залучення довгострокових інвестицій, як один із способів покращення фінансування сільської соціальної інфраструктури, потрібно проводити у двох напрямках [2]:

- соціально-побутовий (житло, дороги, магазини тощо);
- соціально-культурний (етнічні традиції, мова, історія і т. д.).

Одним із кроків на шляху до кращого майбутнього українського села й селянства повинні стати пошук і практичне втілення нетрадиційних для нашої країни підходів і рішень, які будуть досягнуті через збільшення інвестицій з боку держави. Адже значною проблемою є недостатнє фінансування об'єктів освіти та медицини у сільській місцевості, відсутність розбудови інженерних мереж, доріг тощо. Так, за останні роки майже не будувались лікарні, поліклініки, заклади освіти та охорони здоров'я. Якщо у 1996 році в Україні побудували 6355 ліжок-місць (з них 12% у сільській місцевості), то вже у 2012 році – 1082, з них жодного у сільській місцевості (рис. 2) [1]. За 20 років незалежності кількість дошкільних навчальних закладів скорочено на 8 тис. 900 одиниць, а кількість місць в них – на 1 млн 141 тис. Більшість навчальних закладів «зникло» в перше десятиріччя незалежності, в період так званої «приватизації» [3].

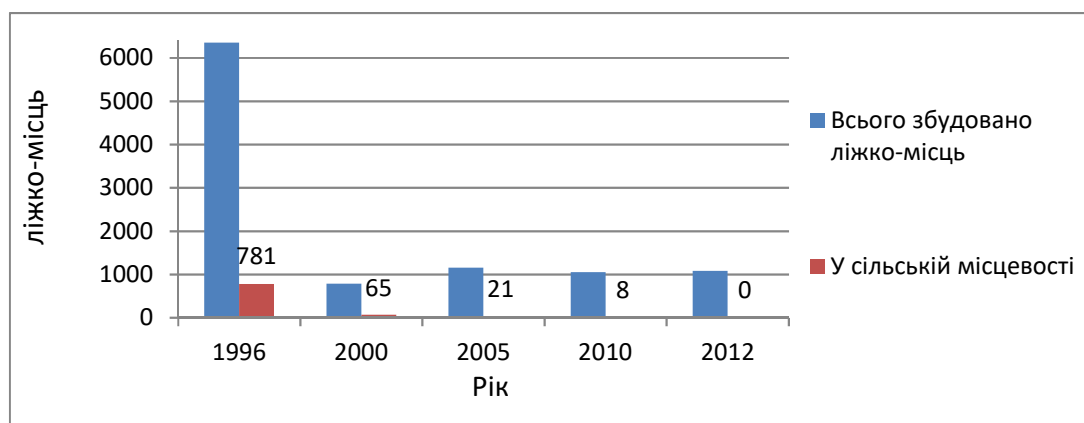

Рис. 2. Кількість введених в експлуатацію ліжок-місць

Джерелами фінансування соціального розвитку села є асигнування державного і місцевих бюджетів, позабюджетних і спеціальних фондів, власні накопичення підприємств, організацій і громадян, кредитні ресурси, кошти від приватизації майна, благодійних фондів тощо.

Законом України «Про пріоритетність соціального розвитку села та агропромислового комплексу» [4] передбачається, що будівництво в сільській місцевості водопроводів, каналізаційних систем і споруд, мережі газо- і електропостачання, доріг, об'єктів побуту, житла має здійснюватись за рахунок державного та місцевих бюджетів. Функції розпорядника цільових державних централізованих капіталовкладень у соціальну сферу села покладаються на органи місцевого самоврядування і місцевої державної адміністрації, які несуть

рівну відповідальність з іншими учасниками інвестиційного процесу за цільове та ефективне їх використання.

З бюджету фінансуються також витрати на утримання установ соціально-культурного і спортивного призначення в сільській місцевості, в тому числі будинків для інвалідів і ветеранів праці, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, а також на проведення фізкультурно-спортивних заходів.

Важливою умовою ефективного вирішення економічного і соціального розвитку села та, передусім, поліпшення демографічної ситуації на селі, є належне здійснення житлового будівництва. Уряд України і місцеві ради повинні сприяти індивідуальному житловому будівництву на землях сільських населених пунктів, створювати сільським забудовникам (як місцевому населенню, так і громадянам, які переселяються на постійне місце проживання в сільську місцевість) пільгові умови щодо забезпеченням будівельними матеріалами і обладнанням, надання їм послуг і пільгових довгострокових кредитів. Пільги, передбачені молодим і багатодітним сім'ям, а також індивідуальним забудовникам, які працюють у сільському господарстві, переробній та обслуговуючій галузях агропромислового комплексу, що функціонують у сільській місцевості, абсолютно недостатні.

Раніше бюджет Рад поповнювався за рахунок коштів сільськогосподарських підприємств, які знаходяться на їх території. Ці підприємства займалися будівництвом доріг та різних споруд водо-, газо-, та електропостачання. Окрім цього, набір соціальних послуг передбачав задоволення побутових потреб, тобто обслуговування і ремонт будівель, постачання паливом або різними продуктами за дотаційними цінами. Проте останнім часом такі кошти на підприємствах відсутні. Щоб відродження села почало прогресувати, потрібно щоб держава здійснювала активнішу інвестиційну політику.

Інвестиційна діяльність має виступати важливим важелем економічного впливу суб'єктів господарювання і держави на розвиток соціально-економічних процесів в аграрному секторі. Інвестиційна спроможність державного бюджету, тобто питома вага коштів державного бюджету у структурі інвестицій в основний капітал у 2012 році була менше 6%, частка місцевих бюджетів – 3,1%.

Основною метою політики соціально-економічного розвитку сільських територій має стати формування життєздатного середовища, зокрема, через підвищення конкурентоспроможності трудових ресурсів, формування збалансованого ринку праці з чіткими соціальними орієнтирами, забезпечення продуктивної зайнятості й соціального захисту працездатного населення, сприяння розвитку підприємництва.

Незважаючи на велике різноманіття сільських регіонів у ринковій економіці, можна визначити деякі загальні принципи політики сільського розвитку:

- фінансова допомога повинна мати інвестиційний характер, зокрема, це стосується допомоги у плані створення й модернізації підприємств (при цьому слід уникати постійних субсидій);

- основними інструментами політики сільського розвитку мають стати розвиток інфраструктури, зокрема, у сферах транспорту, комунікацій, освіти і професійної підготовки;

- сільський розвиток має базуватися на програмах сталого соціально-економічного розвитку сільських територій, де визначаються відповідні цілі та інструменти;

- проведення монетарної та фіскальної політики, політики ринку праці, антимонопольної політики, освітньої політики і т.д. для досягнення економічних цілей;

- політика соціально-економічного розвитку сільських територій замість безпосередньої підтримки певних секторів має підвищувати ефективність аграрного сектору;

- оскільки об'єкти надання допомоги (як правило, різноманітні структурні заходи) мають сприяти досягненню цілей відповідної програми розвитку певного сільського регіону, то необхідно розробити ефективний механізм їх конкуренції за кошти, що виділяються в межах програм сільського розвитку.

Чинники сталого розвитку соціальної сфери села на основі комплексу зв'язків та відносин відповідних їх організаційно-економічних форм і методів управління розвитком села можна об'єднати в чотири групи (рис. 3) [5].

Рис. 3. Організаційно-економічні чинники ефективного функціонування соціальної сфери села

У проекті «Комплексної програми розвитку українського села на період до 2015 року» значну увагу приділено розвитку соціальної сфери села. Зокрема, там передбачено:

- уточнення соціальних стандартів і нормативів щодо умов проживання населення сільської місцевості, суцільної паспортизації сільських населених

пунктів з визначенням перспектив розвитку поселенської мережі та її інфраструктури;

- визначення потреби і джерел фінансування проекту комплексного розвитку сільських територій;

- законодавче удосконалення міжбюджетних відносин з метою створення умов центральним та місцевим органам влади для розв'язання соціальних проблем українського села;

- створення умов розвитку підприємництва на селі з метою підвищення зайнятості населення й зростання його доходів.

Запобігти поглибленню економічної і соціальної кризи в агропромисловому комплексі можна за рахунок здійснення, насамперед, організаційно-економічних, а на їх основі і соціальних заходів для оздоровлення демографічної ситуації, збереження, відродження і розвитку сільської поселенської мережі, підвищення матеріального добробуту селян, припинення руйнації та згорання підприємств і закладів соціальної інфраструктури, руйнування її матеріальної бази.

Найголовнішими напрямками соціальної політики мають стати такі:

- зміцнення ролі держави у сфері формування сприятливого соціально-психологічного та економічного клімату навколо села та селянина;

- формування дієвої системи мотивації і престижності аграрної праці та соціального її захисту;

- надання пріоритетності у розв'язанні проблеми соціального відродження села на основі організаційного, правового і фінансово-ресурсного забезпечення;

- створення сприятливих умов для відновлення і подальшого розвитку соціальної інфраструктури села, зокрема, таких важливих її сфер, як культурно-побутове і медичне обслуговування, житлово-комунальне забезпечення;

- організація діяльності господарських та управлінських структур у напрямі подальшого недопущення депопуляційних процесів на селі, поліпшення демографічного складу сільського населення, забезпечення зайнятості сільської молоді як у виробництві, так і в соціальній сфері.

Реалізація цих напрямів можлива через здійснення відповідної інвестиційної державної політики та проведення адміністративно-територіальної реформи, що залежить від загального інвестиційного клімату в країні та показників її економічного росту. Без формування економічної бази розвитку території у вигляді потужних підприємств, здатних надавати селянам роботу, впевненість у завтрашньому дні, покращення соціальних стандартів життя селян неможливе. Але ж і без наявності працездатного селянина розвиток сільськогосподарських підприємств виглядає сумнівним. Тому проблема модернізації сільськогосподарських підприємств та розбудови соціальної інфраструктури села – завдання, що мають вирішуватись одночасно і вимагають реалізації чіткої державної політики.

В Україні давно назріла адміністративно-територіальна реформа, яка повинна зменшити кількість депресивних територіальних громад і ліквідувати регіональні диспропорції. В поєднанні з нею, надзвичайно важливим є реформування системи місцевого самоврядування. Законодавче розширення

повноважень місцевих органів влади (як виконавчої, так і самоврядної) у питаннях вирішення завдань місцевого розвитку сприятиме в інституційно-правовому плані дотриманню балансу загальнодержавних, регіональних та місцевих інтересів.

Висновки. Недостатня обґрунтованість і непослідовність кроків у процесі ринкової трансформації економіки України, відсутність чіткого бачення української моделі соціально-орієнтованої економіки обумовили значні соціальні диспропорції та деформації у суспільстві і більш за все в сільській місцевості.

На сьогодні політика розвитку сільських територій в Україні здійснюється в основному в рамках державної регіональної політики та державної аграрної політики. Тому необхідно виокремити сільські території, сільські (селищні) територіальні громади як самодостатній об'єкт регулювання і вирішувати проблеми їх розвитку комплексно з прив'язкою до європейських принципів і стандартів.

Відродження сіл повинно розпочатись за ініціативи самих територіальних громад, які братимуть активну участь у вирішенні власних проблем. Саме забезпечення дієвого сільського самоврядування через інструменти соціальної мобілізації (залучення волонтерів, обмін досвідом, навчання молоді, створення центрів інформації тощо) сприятиме відродженню села і стане передумовою створення власної моделі розвитку сільських територій в Україні.

Реформа передбачає передачу значних повноважень органам місцевого самоврядування у містах, селах та селищах, надасть можливість громадам розвивати свої території, а з податків, які залишатимуться на місцях, інвестувати в інфраструктуру, освіту, охорону здоров'я та у вирішення нагальних проблем. Це приведе до збільшення ефективності використання державних коштів і сприятиме поступовому відродженню територій.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. *Державний* комітет статистики України [Електронний ресурс] / Режим доступу до ресурсу: [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua)
2. *Залізко В. Д.* Фінансове забезпечення функціонування сільської соціальної інфраструктури: проблеми та перспективи / В. Д. Залізко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»: збірник наукових праць / ред. кол.: І. Д. Пасічник, О. І. Дем'янчук. – Острог : Видавництво Національного університету «Острозька академія», 2013. – Випуск 24. – С. 148–155.
3. *Освіта* в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання. Науково-практичне видання / Автор-упорядник Є. В. Красняков. – К.: Парламентське вид-во, 2012. — 272 с.
4. *Закон* України «Про пріоритетність соціального розвитку села й агропромислового комплексу в народному господарстві» від 17 жовтня 1990 р, зі змінами та доповненнями». - Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1990 р. – N 45. - с. 602.
5. *Живолуп Н. М.* Соціально–економічні пріоритети відродження українського села / Н. М. Живолуп // Економіка і регіон. - № 2 (17). – 2009. – С. 34-37.

Отримано: 01.02.2014